

BALKANLAR VE ENERJİ

Erhan TÜRBEDAR*

Economic as well as socio-political reconstruction is underway in the Balkans that left the years of war just behind. Within that economic reconstruction process, energy infrastructure occupies a crucial place. The Balkan states, with the exception of Romania, who are deprived of sufficient oil and natural gas reserves, had sought the solution to their chronic energy problems in hydroelectric powerplants that were built in the communist era. However, a decade of war and political turmoil considerably decreased the level of investment in the energy sector and led to the current deficiency. What has made the Balkans an important region for the world energy agenda in recent years is the alternative projects to transport the Caspian and the Russian oil and natural gas to Western markets through the region. In this article current energy problems and politics of the Balkan states as well as the new pipeline projects concerning the region are examined.

Diş politikayı belirleyen ve bir ülke veya bölgenin stratejik önemi ortaya koyan temel öğelerden biri olarak enerji, Balkanlar söz konusu olunca pek de önemli olmayan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun temel sebebi, Balkan ülkelerinin enerji kaynakları açısından zengin olmamalarıdır. Bölgenin yakınlarında potansiyel dünya gücü konumuna gelebilecek bir ülkenin bulunmadığı da dikkate alındığı zaman, Balkanlar'ın günümüzde büyük ülkelerin stratejik çıkarlarının çevresinde yer aldığı söylenebilir. Buna rağmen, bölgede yaşanan bazı gelişmeleri global enerji kaynakları üzerindeki hâkimiyetin sağlanması yarışından tamamen bağımsız yorumlamak da doğru değildir. 1990'ların ilk yarısında yaşanan Bosna Savaşı buna örnek olarak verilebilir. Hem Avrupa Birliği hem de ABD, Bosna'da yaşananlar karşısında uzun süre seyirci olarak kalmıştır. Sebep, ne ABD'nin, ne de Avrupa Birliği'nin çıkarlarının müdahaleyi gerektirecek düzeyde zedelenmemiş olmasıdır. Bosnalı Sırpların mevzilerini bombalamak hususunda net tutumunu belirlemesi için Amerika'ya neredeyse dört yıl gerekti. Çok geç alınan bu müdahale kararı ile Amerika bir taraftan Avrupa Birliği'nin çözemediği sorunu ortadan kaldırmakla uluslararası alandaki prestijini daha da sağlamlaştırdı,

* ASAM, Balkan Araştırmaları Masası, Asistan. E-posta: eturbedar@avsam.org
Avrasya Dosyası, Enerji Özel, Bahar 2003, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 214-235.

diğer taraftan ABD'ye genelde önyargılı bakan petrol ve doğal gaz zengini Müslüman ülkelere, 'bakınız benim Müslümanlara karşı herhangi bir sorunum yok, nitekim burada Müslümanları korudum' şeklindeki mesajını iletebildi.

Diğer taraftan enerji açısından Balkanlar'ı öne çıkaran başka bir faktör, Hazar Bölgesi ve Rus fosil enerji kaynaklarının Batı piyasalarına ulaştırılmasını mümkün kılan alternatif transit yolların Balkan ülkeleri üzerinden de geçiyor olmasıdır. Bu konu üzerinde ilerde ayrıntılı bir şekilde durulacaktır. Bütün bunların dışında Balkanlar'da enerji, iktisadi dönüşüm sürecinin tamamlanması açısından önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

İktisadi Dönüşüm Sürecini Yaşayan Balkanlar'ın Genel Enerji Durumu

Soğuk Savaş'ın sona ermesi Balkanlar için komünizmden kapitalist sisteme doğru sancılı bir geçiş dönemini başlatmıştır. Özellikle Tito Yugoslavya'sının dağılmasını izleyen savaşlar ekonominin atardamarlarına önemli zararlar vermiş ve gerekli yatırımların yapılmasını sağlayacak kaynakların savaş finansmanında tüketilmesine yol açmıştır. Bundan bütün eski Yugoslavya coğrafyası olumsuz etkilenmiştir. Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya bu tür gelişmelerin dışında kalmışsa da, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik geri kalmışlık gerekli reformların yapılmasını bu ülkelerde de geciktirmiş ve günümüzde bile halkın refah seviyesinin düşük düzeylerde kalmasına yol açmıştır.

Geçiş dönemine aynı zamanda başlamalarına rağmen, günümüzde Orta Avrupa ve Balkan ülkeleri arasındaki refah farkı iyice belirginleşmiştir. Hür ve biricik Avrupa'nın kurulmasına yönelik bütün çabalara rağmen, 'Doğu Avrupa' ayrımı dışında, Orta Avrupa ile Güneydoğu Avrupa'ya (Balkanlar'a) gittikçe iki farklı bölge gözüyle bakılmaya başlanmıştır. Bütün makroekonomik göstergeler, Balkanlar'daki iktisadi dönüşümün daha başarısız olduğunu ortaya koymaktadır.¹ Yaşanan savaşlar, piyasa ekonomisinin çalışmasını sağlayacak olan kurumların geliştirilmemiş olması, ekonomik özgürlüğün kısıtlı olması, verimsiz yatırımlar, bağışların verimsiz kullanılması, tasarruf ve dolaysız yabancı yatırım oranlarının düşük olması, özelleştirmelerin geciktirilmesi ve buna benzer sebepler yüzünden Balkanlar'da piyasa ekonomisine geçiş süreci pek başarılı olamamıştır.

¹ Bu konuda ekonomik bir çalışma için bkz. Nebojša Savić, *The Yugoslav Economy and SEE at the Beginning of 2000*, (Belgrad: Ekonomski Institut, 2000).

Batı Balkanlar

Slovenya hariç, eski Yugoslavya ülkeleri ve Arnavutluk'tan oluşan coğrafyayı günümüzde 'Batı Balkanlar' ismi altında adlandırmak moda haline gelmiştir. Böyle bir sınıflandırma ile bölge siyasi ve ekonomik açıdan Bulgaristan ve Romanya'nın da gerisinde yerleştirilmektedir. 2002 yılının sonu itibarıyla Batı Balkanlar'ın GSYİH'sı, Avrupa Birliği ortalamasının sadece yüzde 0,6'sına denk gelmekteydi.⁴ Bölgenin enerji durumu incelendiği zaman, ilk göze çarpan husus, fosil enerji kaynaklarından petrol ve doğal gaz rezervlerinin çok az olması ve bölgenin bununla ilgili ihtiyacının çok büyük bir kısmını ithalat yoluyla karşılıyor olmasıdır.

U.S. Energy Information Administration'a göre Batı Balkanlar'ın ispatlanmış petrol rezervleri yaklaşık 335 milyon varildir. Avrupa kıtasının toplam ispatlanmış petrol rezervleri ise 18,7 milyar varildir.⁵ Batı Balkanlar'daki 335 milyon varilin 165 milyonu Arnavutlukta, 92 milyonu Hırvatistan'da, 77 milyonu da Sırbistan ve Karadağ'da bulunmaktadır. Petrol üretimi ise çok düşük seviyelerdedir. Bütün bölgede 2001'de günlük ortalama 53.300 varil üretilmekteydi. Bunun en büyük kısmını Hırvatistan üretmekteydi.⁶ Diğer taraftan 2000 yılında Batı Balkanlar'daki petrol tüketimi günlük 247 bin varildi.⁷ Kısacası Batı Balkanlar petrol ihtiyacının çok büyük bir kısmını ithalat yoluyla karşılamaktadırlar.

Aynı kaynağın verilerine göre Batı Balkanlar'ın ispatlanmış doğal gaz rezervleri 3 trilyon ft³'ün biraz üzerindedir.⁸ Bunun yüzde 60'ı Sırbistan ve Karadağ'da, yaklaşık yüzde 40'ı da Hırvatistan'da bulunmaktadır. Geri kalan çok küçük bir miktar ise Arnavutluk'a aittir. Bölgenin 2000 yılındaki toplam doğal gaz tüketimi 169 milyar ft³ iken, bunun yüzde 50'sinden fazlası ithalat yoluyla karşılanmıştır. Doğal gazın neredeyse tamamı Rusya'dan ithal edilmektedir.

⁴ 'Izveštaj Na Evrokomisijata Za Tranzicija: Cel Zapaden Balkan Posiromašen od Nasiromašnata Portugalija', Dnevnik (30 Aralık 2002); Diğer taraftan bölgenin kendi içindeki gelişmişlik düzeyi de farklılık göstermektedir. Örneğin 2001 sonu itibarıyla Slovenya'da ortalama ücret seviyesi 1.300 Alman Markı iken, Hırvatistan'da 1.000, Bosna-Hersek'te 400, Sırbistan'da 230 Alman Markı'ydı. Bkz. Radojka Nikolić, 'Život u Tranziciji: Kakav je Standard Bivših Jugoslovena', Politika, (17 Ocak 2002).

⁵ *BP Statistical Review of World Energy*, June 2002, (Londra: BP, 2002), s. 4.

⁶ Ayrıntılar için ekte sunulan Tablo 1'e bakınız.

⁷ 'Balkans Region Country Analysis Brief', *U.S. Energy Information Administration*, (Ekim 2002), www.eia.doe.gov.

⁸ Avrupa kıtasının ispatlanmış doğal gaz rezervleri ise 171,7 trilyon ft³ olarak tahmin edilmektedir. (Bkz. *BP Statistical Review of World Energy*, Haziran 2002, s. 20). 1 ft = 30,4 cm.

.....
Eski Yugoslavya ülkeleri
ve Arnavutluk içinden bir
tek Slovenya 'Krško'
isimli nükleer bir santrale
sahiptir.
 .....

Batı Balkanlar bir tek kömür üretimi ve tüketimi açısından bölge olarak neredeyse kendi kendine yetmektedir. Özellikle Yugoslavya ve Makedonya toplam enerji tüketiminin yüzde 50'sinden fazlasını kömür ile karşılamaktadır.⁹ Ancak Makedonya'nın mevcut kömürü düşük kalitelidir ve metal işlemede kullanılan kok kömürü ve antrasit ithal edilmektedir.

Fosil enerji kaynakları açısından yoksul olan Batı Balkan ülkeleri, hidro santraller aracılığıyla elektrik enerjisi ihtiyacını giderme yoluna gitmiştir. Bölgede elektrik enerjisi üretim kapasitesinin yüzde 40'ı hidroelektrik santrallerine dayanmaktadır. Özellikle Arnavutluk'un elektrik enerjisi üretim kapasitesinin yaklaşık yüzde 90'ı hidroelektrik santrallerinden ibarettir. Bu yüzden yağışların az olduğu dönemlerde Arnavutluk elektrik enerjisi açısından ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Eski Yugoslavya ülkeleri ve Arnavutluk içinden bir tek Slovenya 'Krško' isimli nükleer bir santrale sahiptir. 2000 yılında Slovenya'nın elektrik enerjisi ihtiyacının yüzde 18'ini karşılayan bu nükleer santral Tito Yugoslavya'sı döneminde Hırvatistan ve Slovenya tarafından ortaklaşa inşa edilmiştir. Bu yüzden Slovenya günümüzde Krško santralının Hırvatistan'a olan payını karşılama konusunda bu komşu ülkesiyle sorun yaşamaktadır.¹⁰

Kötü hava koşulları, yapılmayan amortismanlar ve devletin enerji sektörüne yönelik sübvansiyonları kombinasyonu, Arnavutluk dışında Kosova, Sırbistan ve Karadağ'da özellikle kış aylarında elektrik kısıntılarının yaşanmasına sebep olmaktadır. Örneğin ülkesini savaşa, uluslararası izolasyona ve fakirliğe sürükleyen eski Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Milošević, halkın isyanını önlemek amacıyla elektrik enerjisi alanında da yoğun sübvansiyonlarda bulunmuştur. 1991-1999 yılları arasında amortismanlara ayrılan paraları sübvansiyonlarda tüketmekle, Milošević yönetimi Sırbistan Elektrik Kurumuna yaklaşık altı milyar dolar zarar vermiştir.¹¹ Ne var ki yeni Sırbistan yönetimi de elektrik enerjisine bir ekonomik araç olmaktan çok, bir sosyal araç gözüyle bakmıştır. 2001 sonu itibarıyla Sırbistan'da elektrik enerjisi fiyatı, ithal fiyatının yüzde 60'ı civarındaydı.¹²

⁹ Batı Balkan ülkelerinin enerji tüketimi hakkındaki ayrıntılar için ekteki Tablo 2'ye bakınız.

¹⁰ Bu konuda en son gelişmeler için bkz. 'Slovençima Preskupo da Hrvatski Deo Krškog Otkupe za 960 Miliona Dolara', *Glas Javnosti* (30 Ocak 2003).

¹¹ *Bela Knjiga Miloševićve Vladavine*, (Belgrad [Beograd]: G17 Plus, 2000). s. 29.

¹² Jelica Putniković, 'Struja i Socijala: EPS Na Državnim Jaslama', *Reporter*, sayı 190, (12 Aralık 2001).

Batı Balkanlar'da elektrik kesintileri yüzünden en çok karanlığa gömülen Kosova'dır. Yapılan bir araştırmaya göre, 2001 yılında Kosova kesintisiz olarak sadece üç gün elektrik enerjisini kullanabilmiştir. Kosova'yı karanlığa gömen en önemli sorunlardan biri kontrolsüz aşırı elektrik enerjisi tüketimidir. 2001'in başı itibariyle tüketicilerin ancak yüzde 20'si elektrik faturalarını düzenli olarak yatırmış, ayrıca tüketime tahsis edilen elektrik enerjinin yüzde 30-40'ı kaçak kullanılmıştır.¹³ Eylül 2001-Eylül 2002 dönemi arasında bir düzelme olup tüketicilerin yüzde 40'ı elektrik faturalarını yatırmıştır.¹⁴ 'International Crisis Group'un Kosova'nın ekonomik kalkınma stratejisi ile ilgili yayınladığı 19 Aralık 2001 tarihli bir rapor, enerji sıkıntısının sorumlularından biri olarak Kosova Enerji Kurumu'nun yönetimini göstermektedir. Raporda söz konusu kurumun üst düzey yönetiminin pek fazla yönetim tecrübesine sahip olmadığı ve sahip olunan teknik bilginin on yıl eskimiş olduğu belirtilmektedir.

Faturaların tahsil edilmesi ile ilgili Kosova'yla benzer sorunu yaşayan Arnavutluk 2000'de tüketilen elektrik enerjisinin sadece yüzde 50'sini ödeyebilmiş,¹⁵ Arnavutluk enerji kurumunun açıklamasına göre ise 2002'de bu oran yüzde 91'e yükseltilebilmiştir.¹⁶ Arnavutluk ve Kosova'nın yanında, Karadağ ve Makedonya da elektrik enerjisi açısından önemli ithalatçı ülkelerdir. Örneğin, 2002 yılı içerisinde Makedonya tükettiği elektrik enerjisinin yaklaşık yüzde 60'ını ithalat yoluyla karşılamıştır.¹⁷ Bosna-Hersek ve Hırvatistan'ın ise elektrik enerjisi durumu genelde iyi olarak kabul edilmektedir.

Bulgaristan ve Romanya

Bulgaristan ve Romanya'nın temel özellikleri Karadeniz'in batı kıyısında stratejik bir konumu işgal etmeleri, yani Rusya¹⁸ ve Hazar Bölgesi'nden uzanan potansiyel doğal gaz ve petrol dağıtım şebekesi için elverişli coğrafi konumda yer alıyor olmalarıdır. Bunun yanında Romanya bölgenin göreceli olarak önemli bir petrol ve doğal gaz zengini-

¹³ Erhan Türbedar, 'Karanlık Bir Kosova'ya Doğru...', *Yeni Dönem*, (24 Ocak 2002).

¹⁴ Gëzim Baxhaku, 'J. Reider: Nema Brzih Rešenja za Snadbevanje Kosova Električnom Energijom', *RFE/RL*, (22 Aralık 2002).

¹⁵ 'Arnavutluk Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkiler', *DEİK*, (Mayıs 2002), s. 8.

¹⁶ 'Power Utility KESH Cashed in 91% of Power Bills in 2002', *IntelliNews*, (8 Ocak 2003).

¹⁷ 'Macedonia to Import 1bn kWh of Electricity This Year', *IntelliNews*, (14 Şubat 2003).

¹⁸ Rusya petrol ve gaz rezervleri açısından dünyanın en büyük ülkeleri arasındadır. 1999'da Rusya'nın petrol ve gaz ihracatı geliri, toplam ihracat gelirlerinin yaklaşık yüzde 45'ine, 1999'daki devlet bütçesinin yaklaşık yüzde 39'una eşitti. Bkz. 'Russian Federation Energy and Environment Review', *The World Bank Sector Report*, (Haziran 2000).

ni ülkesi sıfatını taşımakta, Bulgaristan ise Balkan ülkeleri içindeki toplam elektrik enerjisi açığının yaklaşık yüzde 45'lik bir kısmını gidermektedir. 2001 yılında bölgenin ortalama yıllık elektrik enerjisi açığı 12-14 milyar KWh iken, Bulgaristan bunun 6,7 milyar KWh'lik kısmını karşılamıştır.¹⁹ Bölgeye elektrik enerjisi ihraç etmekte olan Bulgaristan, transit enerji dağıtım şebekesi açısından stratejik konumunu da ön plana çıkararak, merkezi Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da olacak olan bir 'Balkan Enerji Merkezi'nin kurulmasını önermektedir. Amacın bölgede enerji alanında ortak politikalar izlemek olduğu, Sofya'nın ise bu konuda koordinatörlük görevi sağlayacağı belirtilmektedir.²⁰ Ancak bu önerinin bölgedeki bazı ülkeler açısından şimdilik pek sıcak karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen Bulgaristan bu önerisinde ciddi gözükmekte ve koordinatörlük görevini sağlayacağı ümidiyle her şeyden önce devlet enerji ajansını bakanlık düzeyine taşımış bulunmaktadır. Bulgaristan'ın Balkan Enerji Merkezi'nin kurulmasını, Ortak Avrupa Enerji Pazarı'nın bir parçası olarak gördüğünü belirtmekte fayda vardır.

Balkanlar'ın enerji merkezi olmaya çalışan Bulgaristan petrol ve doğal gaz açısından çok büyük bir ölçüde dışa bağımlıdır ve fosil enerji kaynaklarını yüzde 60 oranında Rusya'dan ithal ettiği için, petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki dalgalanmalardan fazlaca etkilenmektedir.²¹ Ekteki Tablo 3'ten de görüldüğü gibi, günde yaklaşık 1000 varil petrol üretmekte olan Bulgaristan, 2001 yılında günde yaklaşık 121 bin varil petrol tüketmiş, benzer şekilde doğal gaz ihtiyacının neredeyse tamamını ithalat yoluyla karşılamıştır.²²

Bulgaristan'da bulunan 'Kozloduy' nükleer santrali, ülke elektrik enerjisi ihtiyacının önemli bir kısmını karşılamaktadır. Ne var ki dördü daha eski, ikisi daha yeni olmak üzere toplam altı Rus yapımı reaktörden oluşan Kozloduy'un güvenlik açısından risk taşıdığı belirlenmiş ve Avrupa Birliği'ne üyelik için şartlardan biri olarak dört daha eski reaktörün kapatılması talep edilmiştir. Nitekim Bulgaristan Bakanlar Kurulu kararıyla iki reaktörü 2002'in sonu itibarıyla kapatmış, tehlikeli olarak nitelenen diğer iki reaktör ise normal şartlarda 2006'nın sonuna kadar kapatılması gerekmektedir. Ancak bu konuda özellikle muhalefet tarafından ciddi tepkiler gelmektedir.

¹⁹ Milko Kovachev, 'Regional Energy Market', *South-East Europe Economic Forum*, (Sofya, 14-16 Ekim 2002).

²⁰ 'Bulgaria Launches Initiative for Establishment of Regional Energy Centre on the Balkans', *Capital*, sayı 47, (23-29 Kasım 2002).

²¹ Emil Tsenkov, 'Bulgaria: Energy Capital of the Balkans', www.balkantimes.com, (7 Ocak 2002).

²² 'Southeastern Europe Regional Country Analysis Brief', U.S. *Energy Information Administration*, (Aralık 2002), www.eia.doe.gov.

Yukarıda belirtilen iki reaktör kapatılmadan önce, Bulgaristan tükettiği toplam elektrik enerjisinin yüzde 40'ından fazlasını Kozloduy nükleer santralinde üretmekteydi. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın başını çektiği bir uluslararası fon, Kozloduy'un yeniden yapılanma çalışmaları için 200 milyon Euro finansman sağlamayı üstlenmiştir.²³ Ancak bazı Bulgaristanlı uzmanlar istenen reaktörlerin kapatılmasının ülkeye yaklaşık 1 milyar Euroluk maliyetinin olacağını tahmin etmekte ve dolayısıyla yeniden yapılanma için önerilen para miktarını çok düşük bulmaktadırlar.²⁴ Bazı kaynaklarda tehlikeli bulunan diğer iki reaktörün kapatılması durumunda da Bulgaristan'ın elektrik enerjisi sıkıntısını yaşamayacağı belirtilmektedir. Ancak Bulgaristan'ın Balkan ülkelerinin elektrik enerjisi açığının ortalama yüzde 40'ından fazlasını giderdiğini göz önüne aldığımız zaman, bundan bölgenin olumsuz etkileneceği ve Bulgaristan'ın bölgedeki net ihracatçı statüsünü yitirebileceği söylenebilir. Bütün bunlardan kaçınmak için Bulgaristan Hükümeti 'Belene' nükleer santralının inşasına devam edilmesi için kollarını sıvamış durumdadır. Bu nükleer santralin inşasının devamına 2003 yılının sonlarında başlanabileceği belirtilmektedir. Belene nükleer santralının inşası 1980'lerde başlamış olup, yetersiz finansman ve çevrecilerin protestosu yüzünden, 1990'da çalışmalar durdurulmuştur. Şu anda Belene santralının yüzde 40'tan fazlası tamamlanmış durumdadır.²⁵

Romanya'nın ispatlanmış petrol rezervleri yaklaşık 955 milyon varil olup, Batı Balkanlar'ın toplamının neredeyse üç katı kadardır. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında en çok petrol üreten ülke olma özelliğini taşıyan Romanya, yıllar itibarıyla söz konusu üretimde bir azalma eğilimi sergilenmektedir. 1976'da günlük 294 bin varil petrol üreten Romanya, 2002'de yüzde 58'lik bir azalma ile günlük sadece 124.500 varil üretebilmiştir.²⁶ Romanya'nın ham petrolü rafine etme kapasitesi günlük 504 bin varildir, ancak onarım ve modernizasyon yatırımlarının yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Benzer yatırımlar doğal gaz üretiminin artırılabilmesi için de gereklidir. Romanya'nın ispatlanmış doğal gaz rezervleri 3,56 trilyon ft³tür. Yani gaz rezervleri açısından da Romanya bölgenin önde gelen ülkesidir. Ancak yine de düşük üretim seviyesi yüzünden doğal gaz ihtiyacının bir kısmını ithalattan karşılamak zorunda kalmaktadır. Elektrik enerjisi konusunda ise Romanya kendi kendine yetmekte ve net ihracatçı durumdadır.²⁷

²³ Plamen Kulinski, 'Bugarska Spašava Svoju Atomsku Elektranu', *AİM*, (15 Ocak 2002).

²⁴ Emil Tsenkov, 'Bulgaria: Energy Capital of the Balkans'.

²⁵ 'Bulgaria to Restart Building New Nuclear Plant', *Reuters*, (9 Nisan 2002).

²⁶ 'Southeastern Europe Regional Country Analysis Brief'.

²⁷ Ekte sunulan Tablo 3 ve Tablo 4'e bakınız.

Balkanlar ve Boru Hatları

Yapılan değişik enerji projeksiyonları, gelişmiş ülkelerin yanı sıra, gelişmekte olan ülkelerin de enerji taleplerinin gittikçe artmakta olduğunu ortaya koymaktadır.²⁸ Bunun içinde çevreyi daha az kirleten ve daha ucuz olan doğal gazın tüketiminin diğer fosil yakıtlara oranla daha büyük bir artış göstereceği tahmin edilmektedir. Bu çerçevede birçok önde gelen ülke için olduğu gibi, konumuzla ilgili olan ve kişi başına enerji tüketimi açısından daha ileri düzeyde bulunan ABD ve AB ülkeleri için, petrol ve gaz gereksinimini karşılama, kaynak çeşitliliği ve dolayısıyla fiyat rekabeti ve enerji güvenliği sağlama açısından Hazar Bölgesi enerji kaynakları büyük önem taşımaktadır.

Uluslararası Enerji Ajansı'na göre, gelinen nokta itibarıyla Hazar Bölgesi'nde ispatlanmış petrol rezervleri 15-40 milyar varil arasındadır. Bu dünyanın ispatlanmış petrol rezervlerinin yüzde 2-6'sına karşılık gelmektedir.²⁹ Olası rezervler ise 70-150 milyar varil arasında tahmin edilmektedir. Gerçi şirketler yada ülkeler, kendi çıkarları doğrultusunda bu rakamları durumuna göre daha düşük veya daha yüksek gösterebilirler. Bu yüzden bu konuda değişik rakamlara rastlamak mümkündür.³⁰ Hazar Bölgesi'nin petrol kaynakları, dünya petrol kaynaklarının yaklaşık yüzde 65'ine sahip olan (650 milyar varil üzerinde) Orta Doğu bölgesi ile karşılaştırıldığı zaman, Hazar Bölgesi pek önemli gözükemeyebilir. Buna rağmen Hazar Bölgesi, Kuzey Denizi'ndeki (İngiltere ve Norveç) fosil kaynaklardan biraz daha önemli bir dünya enerji kaynağıdır. Gerekli yatırımların gerçekleşmesi durumunda, daha iyimser senaryolar 2010 yılında Hazar Bölgesi'nin dünya petrol arzının yaklaşık yüzde 4-5'ini karşılayacağını ortaya koymaktadır.³¹ Bunun dışında Hazar Bölgesi ülkelerinin ispatlanmış toplam gaz rezervlerinin 236-337 trilyon ft³ olduğu belirtilmelidir.

Hazar Bölgesi Sovyetler Birliği döneminde Batılı ülkelerin etkisi dışındaydı. Bu yüzden enerji ulaştırma sistemi tamamen Sovyetler Birliği'ne hizmet edecek bir şekilde oluşturulmuştur. Sovyet döneminde döşenen bütün enerji boru hatları Rusya üzerinden geçmektedir. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılması, Batılı ülkelerin bölgedeki etkinliğini kurmalarına, bu çerçevede enerji alanında da yatırımda bulunmalarına imkan tanımıştır. Böylece Rusya'ya olan bağımlılığı hafiflet-

²⁸ Örnek olarak bkz. A. Necdet Pamir, *Bakü-Ceyhan Boru Hattı: Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun*, (Ankara: ASAM Yayınları, 1999), ss. 58-59.

²⁹ Mehmet Öğütçü, 'Caspian Energy 'Poker Game' and Turkey': Prospects for a New Approach (part 1), *Enerji*, Yıl 7, sayı 5, (Mayıs 2002), s. 43.

³⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Pamir, *Bakü-Ceyhan...*, ss. 53-55.

³¹ Öğütçü, 'Caspian...', s. 43.

ulaşmaktadır. Birincisi Rusya'yı Macaristan ile bağlayan, buradan da eski Yugoslavya ülkelerine uzanan doğal gaz boru hattıdır. İkincisi ise Rusya'dan Ukrayna, Moldavya, Romanya ve Bulgaristan'a, Bulgaristan üzerinden ise Türkiye, Makedonya ve Yunanistan'a uzanan doğal gaz boru hattıdır.

Rus gazı ihracatının artırılması açısından da, Bulgaristan ve Romanya coğrafi anlamda transit ülkelerden ikisi olarak ön plana çıkmaktadırlar. Rusya ile anlaşmalı olarak yürüttüğü çalışmalar sonucunda, Romanya kuzeyinde Ukrayna sınırına, güneyinde ise Bulgaristan sınırına kadar uzanan bir doğal gaz boru hattını Mart 2002'de kullanıma açmıştır. Böylelikle Romanya yılda 988 milyar ft³ doğal gaz transit edebilecek duruma gelmiştir.³⁵ Benzer şekilde Bulgaristan da Rus doğal gazını transit etme ile ilgili kapasitesini geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak Bulgaristan yeni boru hatları döşeyeceğine, daha çok mevcut boru hatlarının kapasitesini geliştirmek ile meşgul olmaktadır. Nitekim Gazprom ile 1998'de imzalanan bir anlaşma gereğince, 'Bulgargas' transit kapasitesini artırmayı kabul etmiştir. 2000 yılında Bulgaristan Türkiye, Yunanistan ve Makedonya'ya yaklaşık 423 milyar ft³ Rus doğal gazı transit olarak ihraç etmiş, bunun en büyük payı ise 388 milyar ft³ olarak Türkiye'ye ait olmuştur. Ne var ki Türkiye'nin Rusya ile olan ve Mavi Akım olarak bilinen³⁶ üçüncü doğal gaz anlaşması projesinin kullanıma açılmış olması, Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye yapılan doğal gaz ihracatında bir azalmanın yaşanmasına yol açabilecektir.

24 Ocak 2003'te Rusya ve Bulgaristan arasında imzalanan bir başka anlaşma gereğince de, Rus doğal gazının Bulgaristan üzerinden diğer Balkan ülkelerine ihraç edilme kapasitesinin artırılması hususunda beraber çalışmaların yürütülmesi üzerinde durulmuştur. Bu anlaşma gereğince normal şartlarda Rusya elektrik enerjisini de yine Bulgaristan üzerinden Balkanlar'a ihraç edecektir.³⁷ Bu tür gelişmelerden hareketle, en azından Balkanlar'a yönelik doğal gaz ihracatında Rusya'nın Romanya'ya kıyasla Bulgaristan'ı daha çok önemseydiği söylenebilir.

Ne var ki Bulgaristan sadece Rus gazına karşı ilgi duymamaktadır. Bulgaristan'ın tercihlerinden biri Türkmen gazının Türkiye üzerinden Bulgaristan'a, buradan da diğer Avrupa ülkelerine nakledilmesidir. Bulgaristan böyle bir şey için gerekli altyapıya sahip olduğunu da gerekçe olarak ileri sürmektedir. Ancak Hazar Denizi statüsü konusun-

³⁵ 'Southeastern Europe Regional Country Analysis Brief'.

³⁶ Bkz., Sinan Oğan, İlke Aytekin, 'Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık', *Stratejik Analiz*, Cilt. 3, sayı 32, (Aralık 2002), ss. 66-70.

³⁷ Alla Startseva, 'Bulgaria Seen as Energy Gateway to Balkans', *The Moscow Times*, (27 Ocak 2003), s. 7.

programın amacı, petrol ve doğal gaz hatlarının bölgesel entegrasyonunu sağlayarak ve ülkeler arası işbirliğini geliştirerek Avrupa'nın enerji sağlama güvenliğini artırmaktır.⁴² Bu programa katılan ülkeler arasında birçok Balkan ülkesi ile beraber Türkiye de yer almaktadır. Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleştirilmeye planlanan bu doğal gaz boru hattı sayesinde, 2005 yılından itibaren Yunanistan'ın doğal gaz ihtiyacının bir bölümünü Türkiye üzerinden karşılaması hedeflenmektedir. Varılan anlaşma gereğince iki ülke arasındaki doğal gaz hattının daha sonra çeşitli alternatif güzergahlar kullanılarak geliştirilmesi ve İtalya'ya, yani Avrupa'nın içine doğru uzatılması hedeflenmektedir. İran'ın Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan bu anlaşmaya sıcak baktığı belirtilmelidir. Avrupa Birliği de bu doğal gaz projesini son derece önemli bulmaktadır. Çünkü Avrupa Birliği'nin birincil doğal gaz kaynağı Kuzey Denizi'dir ve buradaki doğal gaz yataklarının önümüzdeki 25 yıl içerisinde önemli ölçüde tüketilmesi beklenmektedir.⁴³ Rus doğal gazına olan bağılılığı hafifleten İran-Türkiye-Yunanistan-İtalya gibi alternatif doğal gaz hatlarına bu yüzden Brüksel'de büyük ilgi duyulmaktadır. Ancak böyle bir projeye Amerika karşı çıkmakta, dolayısıyla iki büyük rakip Amerika ve Avrupa Birliği'nin bu konudaki çıkarları çelişmektedir.

Türkiye'nin Yunanistan dışında, Balkanlar üzerinden Avrupa'ya açıklan ikinci bir güzergah ile ilgili çalışmaları da sürmektedir; Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya'ya uzanarak, buradan Avrupa Doğalgaz Enterkonnekte Sistemi'ne bağlanacak bir hattın oluşturulması için de görüşmeler sürdürülmektedir.⁴⁴ Ancak önümüzdeki yıllarda birinci güzergahın üzerinde daha çok yoğunlaşılacak gibi gözükmektedir.

Ham Petrol Hatları

Petrol ihtiyacının yüzde 95'ini ithalat yoluyla karşılamakta olan Türkiye, Orta Doğu ve Hazar Bölgesi'ndeki en önemli petrol üreticileri ile Avrupa'daki tüketiciler arasında bir enerji köprüsüdür. Diğer taraftan Türk boğazları Kara Denizi Akdeniz'e bağlayan biricik yoldur. Yani Rus ve Hazar Bölgesi'nin petrolerini tankerler ile Karadeniz üzerinden Batı piyasasına ulaştırmanın biricik yolu Türkiye'nin kontrolündedir.

⁴² 'Avrupa'nın Enerji Geçidi Türkiye', *Enerji*, Yıl 7, sayı 4, (Nisan 2002), ss. 9-10.

⁴³ 'Greece-Turkey Gas Link: Win-Win Deal for All But Washington' *Stratfor*, (15 Mart 2002), www.stratfor.com.

⁴⁴ Füsün İvrek, 'Türkiye'de Doğal Gaz Politikaları ve BOTAŞ', s. 49.

Hazar ham petrol kaynaklarının Batı'ya nakledilmesi konusunda üzerinde en çok durulan öneriler şunlar olmuştur:

1. Karadeniz kıyısında ham petrolü tankerlere yükleyip, Türk boğazlarından önce Ege, sonra da Akdeniz'e açılmak. Ancak trafikteki artış boğazlarda kazalara ve dolayısıyla çevre kirliliğine sebep olduğu için, bu seçenek Boğazları ve İstanbul'u tehdit etmektedir.
2. Rusya'nın mevcut boru hatlarından yararlanarak, Batı piyasasına açılmak. Daha önce de belirtildiği gibi, Rusya'ya olan bağımlılığı hafifletmek için, bu güzergah Batılı ülkeler tarafından siyasi sebeplerle pek fazla tercih edilmemektedir.
3. Bakü-Ceyhan gibi bir Doğu-Batı koridorunu inşa etmek. Nitekim böyle bir koridorun inşası Batılı ülkeler tarafından en çok desteklenmektedir. Ancak bu koridorun hangi ülkeler üzerinden geçmesi gerektiği üzerinde farklı yaklaşımlar söz konusu olmuştur.

Doğu-Batı enerji koridoru fikri 1990'ların başında ABD tarafından ortaya koyulmuş olup, bununla Türkiye'ye baş rol biçilmekte, İran tamamen, Rusya ise kısmen devre dışı bırakılmaktadır. Bu çerçevede 18 Eylül 2002'de Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi'nin temeli Bakü'de atılmıştır.⁴⁵ Türkiye dışında ABD'nin de desteklediği bu proje ile Kazakistan ve Azerbaycan petrol kaynaklarının Akdeniz'e ulaştırılması hedeflenmektedir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan'a alternatif olarak sürülen ve üzerinde en çok durulan diğer bazı projeler ise Balkan ülkelerini de doğrudan doğruya ilgilendirmiştir.⁴⁶ Söz konusu projeler çerçevesinde Rusya'nın Novorossisk ve Gürcistan'ın Supsa limanından tankerlere yüklenen ham petrolün Balkanlar üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması önerilmektedir. Balkanlar üzerinden uzanan değişik rotalar ise günümüzde bile Türk boğazlarını baypas eden seçenekler arasında sunulmaktadır. Bununla ilgili olarak Hazar Bölgesi ülkeleri içerisinde en çok ispatlanmış petrol rezervlerine sahip olan Kazakistan'dan Rusya'ya doğru uzanan Tengiz-Novorossisk petrol boru hattının kullanıma açılmış olması ve bu boru hattının kapasitesinin arttırılacağı şeklindeki açıklamalar, Karadeniz

⁴⁵ Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın kapasitesi yılda 50 milyon ton olup, toplam uzunluğu 1730 km'dir. Hattın Türkiye kesiminin uzunluğu 1070 km'dir.

⁴⁶ Stavros Stavridis, 'A Trans-Balkan Pipeline: A Commentary', *Gnome*, (1 Ağustos 1999); Christopher Deliso, 'Analysis: South Balkan Oil Transit-I', UPI, (30 Aralık 2002); Paul Michael Wihbey, 'Looking at Balkans Route for Caspian Crude', UPI, (23 Haziran 1999). Hazar Bölgesi enerji kaynaklarının potansiyel pazarları ve Bakü-Tiflis-Ceyhan'a karşı sunulan alternatif güzergahların tamamı hakkında bkz. Pamir, *Bakü-Ceyhan...*, ss. 59-80.

üzerinden ihraç edilen petrolün miktarında artış olabileceği mesajını vermektedir.⁴⁷ Bu ise daha çok petrol tankerinin Türk boğazlarından geçmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Bunun, Türk boğazlarını baypas edecek olan boru hatlarının inşasını daha çok gündeme getireceği söylenebilir. Hazar Bölgesi'ndeki ham petrolü Avrupa piyasalarına nakletmeyi hedefleyen Odesa-Brody boru hattının döşenmesini Ukrayna tamamlamış ise de, Türk boğazlarını baypas eden ve Balkan ülkelerini ilgilendiren bazı alternatif boru hatlarının üzerinde ciddi bir şekilde durulmaktadır. Bu alanda Balkan ülkelerinin birbirleri ile işbirliğine gitmekten çok, aralarında rekabet ettikleri görülmektedir. Özellikle Bulgaristan ve Romanya arasında rekabet yaşanmaktadır.

1999'daki NATO'nun Yugoslavya'ya yönelik müdahalesini eleştirenlerin öne sürdükleri temel argümanlardan biri, Batılı ülkelerin bu savaş ile Hazar Bölgesi ham petrolünün Batı piyasasına ulaştırılması için güvenli bir yol oluşturmaya çalıştıkları iddiasıydı. Benzer iddialar Makedonya'da 2001'de yaşanan çatışmalar için de ileri sürülmüştür. Bütün bu iddialar bazı analizcilerin Balkanlar'ı Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattına ciddi alternatif olarak algıladıklarını ortaya koymaktadır.⁴⁸ Bu aşamada Yunanistan gibi ülkelerin kendi stratejik çıkarları doğrultusunda, Rusya gibi müttefiklerinin desteği ile pek ekonomik olmayan projeler ileri sürdüklerini ve bunu kamuoyuna enjekte etmek için çok çaba harcadıklarını belirtmekte fayda vardır.

Üzerinde en çok durulan Türk boğazlarını baypas seçeneklerinden biri, maliyeti yaklaşık 700 milyon Euro olan Burgaz-Dedeağaç ham petrol boru hattıdır.⁵⁰ Buradaki amaç Hazar ham petrolünün Rusya'nın Novorossisk limanı üzerinden tankerlerle Bulgaristan'ın Burgaz limanına taşınması, oradan da Yunanistan'ın Dedeağaç limanına döşenecek bir boru hattı ile aktarılmasıdır. Böyle bir boru hattının döşenmesi ile ilgili plan üzerinde Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan daha Ocak 1997'de bir anlaşmaya varmışlardır. Ancak boru hattının döşenmesi ile ilgili, söz konusu üç ülkenin katılımı hususunda özellikle Yunanistan ve Bulgaristan arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. En

⁴⁷ Kazakistan'ın Tengiz-Novorossisk hattı üzerinden ham petrolünü ihraç ediyor olması, Bakü-Tiflis-Ceyhan projesini olumsuz etkileyip etkilemeyeceği sorusu akla gelmektedir. Çünkü Kazak petrolü yetersiz kalırsa, en azından ilk aşamada Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın tam kapasite ile çalışmayacağı üzerinde durulmaktadır. Kazakistan'ın resmi açıklamalarına bakıldığı zaman, Bakü-Tiflis-Ceyhan'ı destekledikleri ve gerekli ham petrolü sağlayacakları görülmektedir. Bkz. 'Qazaxistanın Baki-Tiflis-Ceyhana Marağı Artır', *Yeni Musavat*, (15 Mart 2002).

⁴⁸ 'Southeastern Europe Regional Country Analysis Brief'.

⁴⁹ Bkz. George Monbiot, 'A Discreet Deal in the Pipeline', *The Guardian*, (15 Şubat 2001); George Draffan, 'Oil Wars: The Balkans', www.endgame.org.

⁵⁰ Burgaz'daki rafineri Balkanlar'ın en büyük rafinerilerinden biri olup, Rus şirketi LUKoil'in mülkiyetindedir.

.....
 •••••
**Türkiye'nin hem
 Karadeniz'de, hem de
 Ege Denizi'nde sahili
 bulunmaktadır ve bu
 Burgaz-Dedeağaç'tan çok
 daha kısa bir boru
 hattının inşa edilmesini
 mümkün kılmaktadır.**
 •••••

sonunda geçen yıl projede eşit katılım ile ilgili bir anlaşmaya varıldı.⁵¹ Proje ile Burgaz-Dedeağaç boru hattının günde maksimum 700 bin varil ham petrol aktarması beklenmektedir. Burada akla gelen sorulardan biri, Burgaz-Dedeağaç boru hattı yerine, neden Türk topraklarının tercih edilmediğidir. Türkiye'nin hem Karadeniz'de, hem de Ege

Denizi'nde sahili bulunmaktadır ve bu Burgaz-Dedeağaç'tan çok daha kısa bir boru hattının inşa edilmesini mümkün kılmaktadır. Diğer taraftan bu güzergâhla transit ödeneklerden de tasarruf edilmiş olacaktır. Burgaz-Dedeağaç projesinin başkanı bir seferinde Amerika'nın Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattını desteklediğini, ancak Türkiye'nin transit konusunda bir tekel haline gelmemesi için, Amerika'nın Türkiye üzerinden yeni bir ham petrol boru hattının geçmesini desteklemediğini açıklamıştı.⁵²

Türk boğazlarını devre dışı bırakma konusunda önerilen güzergâhlardan biri Burgaz-Vlora ham petrol boru hattıdır. Kısacası bu boru hattının Bulgaristan'ın Burgaz limanından başlayarak, Makedonya üzerinden Arnavutluk'un Vlora limanına kadar uzatılması öngörülmektedir. Günlük kapasitesi yaklaşık 750 bin varil olarak öngörülmekte, maliyeti ise 1,1 milyar Dolar olarak hesaplanmaktadır. Diğer taraftan Romanya'nın kendisini ön plana çıkardığı ve maliyeti yaklaşık 900 milyon Dolar olarak hesaplanmış olan Köstence-Trieste ham petrol boru hattı projesi üzerinde de durulmaktadır. Günlük kapasitesinin 660 bin varil ham petrol olacağı ileri sürülmektedir. Köstence'den İtalya'nın Trieste'deki petrol terminaline kadar döşenmesi planlanan bu boru hattının iki alternatif güzergâhı bulunmaktadır. Biri Macaristan ve Slovenya üzerinden İtalya'ya, diğeri ise Sırbistan ve Karadağ,⁵³ Hırvatistan ile Slovenya üzerinden uzanan ve Trieste'ye varan boru hattıdır.⁵⁴ Nitekim bu projenin bir parçası olarak geçen yılın sonuna doğru Romanya, Hırvatistan ile Sırbistan ve Karadağ arasında yeni bir ham petrol boru hattının döşenmesi konusunda bir anlaşmaya varılmıştır.

⁵¹ Bu konuda daha çok bilgi için bkz. 'Greece, Bulgaria Okay Trans-Balkan Pipeline', *Reuters*, (2 Kasım 2002).

⁵² Christopher Deliso, 'Analysis: South Balkan Oil Transit-II', *UPI*, (6 Ocak 2003).

⁵³ Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin resmi adı 2003'ün başlarında 'Sırbistan ve Karadağ' olarak değişmiştir.

⁵⁴ Yukarıda belirtilen boru hatlarının diğer ayrıntıları için bkz. 'Balkans Region Country Analysis Brief'; 'Southeastern Europe Regional Country Analysis Brief'.

Balkanlar'ı ilgilendiren başka bir önemli proje Hırvat şirketi 'Jadranski Naftovod (JANAF)' tarafından işletilmekte olan 'Adria' isimli ham petrol boru hattının akış yönünün değiştirilmesiyle, Rusya'dan Macaristan'a doğru uzanan 'Druzhba' boru hattıyla birleştirilmesidir. Bu konuda Rus YUKOS şirketi baş rolü oynamaktadır. Kısacası Rusya'dan Beyaz Rusya'ya, Ukrayna'ya, Slovakya'ya, Macaristan'a ve Hırvatistan'a doğru uzanan ham petrol boru hattı sayesinde Ruslar Adriyatik sahiline çıkış bulacak ve başlangıçta günlük 100 bin varil ham petrol ihraç edebileceklerdir. Söz konusu hattın faaliyete başlamasından 10 yıl sonra ilgili kapasitenin günlük 300 bin varile çıkarılması hedeflendiği bildirilmiştir. Kapasitesi göreceli olarak çok daha düşük ise de, Rusya bu yoldan da Türk boğazlarını devre dışı bırakmaya çalışmaktadır.

En son olarak Türk boğazlarıyla alakası olmayan, ancak Balkanlar'la yakından ilgili olan ve günlük kapasitesi 50.200 varil olan Selanik-Üsküp ham petrol boru hattına da değinmekte fayda vardır. Petrol açısından dışa bağımlı ve toplam enerji tüketimi içerisinde petrolün payı yüzde 63 olan Yunanistan, 'Hellenic Petroleum' şirketi ile inşa etmiş olduğu Selanik-Üsküp petrol boru hattı sayesinde, Üsküp'teki OKTA rafinerisine Temmuz 2002'den bu yana ham petrol ihraç etmeye başlamıştır.⁵⁶ Söz konusu boru hattının uzunluğu 214 km olup, maliyeti 110 milyon Dolara üzerindedir. Boru hattının yüzde 80'i Yunanistan'ın, yüzde 20'si ise Makedonya'nın mülkiyetindedir. Selanik-Üsküp boru hattı şu anda Kosova'ya doğru uzatılmaktadır ve bunun ardından Sırbistan'a kadar açılmak hedeflenmektedir. OKTA rafinerisinin Hellenic Petroleum tarafından pek şeffaf olmayan bir şekilde satın alındığı belirtilmelidir. Selanik-Üsküp boru hattının ihalesi ile ilgili de yolsuzluk iddiaları bulunmaktadır. Olay Makedonya Anayasa Mahkemesi'ne yansımış durumdadır.⁵⁷ Bütün bunlar bir köşeye atılırsa, Yunanistan'ın Balkanlar'daki etkinliğini gittikçe artırmakta olduğu ve bunun enerji sektörüne de yansıdığı görülmektedir.⁵⁸ Selanik-Üsküp boru hattının açılış töreni dolayısıyla bir konuşma yapan dönemin Makedonya Başbakanı Georgievski, bir Avrupa Birliği ülkesi olarak Yunanistan'ın

⁵⁵ Bu boru hattı Tito Yugoslavya'sı döneminde döşenmiş olup, önümüzdeki yıllarda mülkiyeti eski Yugoslavya ülkeleri arasında tartışma konusu olabilecektir. Bu konuda bkz. Miodrag Šašić, 'Dosije: Jugoslovenski Naftovod, Sedamsto Pedeset Kilometara Nesporazuma', *Politika*, (11 Şubat 2002).

⁵⁶ Petrol rezervleri 9 milyon varil olduğu tahmin edilen Yunanistan'da 2001'de günlük petrol üretimi sadece 8.992 varil iken, günlük petrol tüketimi 406 bin varildir. Yunanistan ihtiyaç duyduğu petrolü İran, Suudi Arabistan, Rusya, Libya ve Mısır'dan ithal etmektedir.

⁵⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Erhan Türbedar, 'Selanik-Üsküp Boru Hattı: Yunanistan Balkanlar'daki Ekonomik Atılımlarına Devam Ediyor', *Yeni Dönem*, (11 Temmuz 2002).

⁵⁸ Bu konuda bkz. Emir Türkoğlu, '1990'larda Yunanistan'ın Balkan Politikası ve Balkanlar'da Artan Ekonomik Etkinliği', *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 20, (Aralık 2001), ss. 35-41.

Balkanlar'daki ekonomik kalkınmanın lokomotifini olduğunu ve Makedonya'nın bu lokomotifine bağlanmak isteyen ilk vagon olmak istediğini belirtmekle resmen Yunanistan'ın sözcülüğünü yapmıştır.⁵⁹ Makedonya ismini bile tanımak istemeyen Yunanistan'a karşı böyle bir yakınlığın duyulması, Balkan ülkelerinin dış yatırımlara önemli ölçüde muhtaç olduklarını ve en çok yatırım yapanın Balkanlar'da en etkili olacağını göstermektedir.

Sonuç

1990'lı yılları savaflara yol açan çözülmemiş milli davalarla ve geciktirilen reformlar yüzünden düşük refah seviyesi içerisinde geçiren Balkan ülkeleri, günümüzde ciddi bir şekilde yeniden yapılanmaya çalışmaktadırlar. Bu çerçevede bölgedeki enerji sektörünün de yeniden yapılanmaya ihtiyacı vardır. Özellikle elektrik enerjisinin düzenli bir şekilde sağlanması konusunda yaşanan sıkıntılar, ekonomik sorunları daha da karmaşıklaştırmaktadır. Balkan ülkelerindeki kurulu elektrik enerjisi kapasitesine bakıldığı zaman, bölgenin bu açıdan kendi kendine yettiği görülmektedir. Ne var ki gerekli amortismanların yapılmamış ve elektrik enerjisi üretiminin yeterince çeşitlendirilmemiş olması, elektrik enerjisi arzında bir açığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Diğer taraftan Romanya hariç, fosil enerji kaynakları açısından Balkanlar'ın bir bütün olarak yoksun olduğu görülmektedir. Doğalgaz ve ham petrol konusunda Rusya Federasyonu'na olan bağımlılık önemli ölçüdedir. Önümüzdeki yıllarda da özellikle doğal gaz alanında Rusya'nın bölgede en önemli aktör olmaya devam etmesi beklenmektedir. Buradan yola çıkarak kaynak çeşitliliği ve dolayısıyla fiyat rekabeti ve enerji güvenliği sağlama açısından, Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynakları Balkanlar açısından da büyük önem taşımaktadır. Diğer taraftan İran doğal gazı veya İran üzerinden Türkiye'ye ve Balkanlar'a doğru uzanan potansiyel bir doğal gaz boru hattı da Rus doğal gazına olan bağımlılıktan kurtulmaya elverişli olan önemli bir kaynaktır. Ancak Amerika'nın İran'a yönelik siyasi tutumu bu konuda büyük bir engel teşkil etmektedir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi'ne alternatif olarak sunulan ve Balkanlar'ı da içeren bazı güzergâhlar, ister 1999'daki Kosova Savaşı'nı, ister de 2001'de Makedonya'da yaşanan çatışmaları komplocu bir bakış açısıyla yorumlayan görüşlerin ortaya çıkmasına

⁵⁹ Türbedar, 'Selanik-Üsküp...':

sebepl olmuştur. Ancak Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın temelinin atılması ile, bu tür iddiaların asılsız olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan'a alternatif olarak ileri sürülen ve Balkan ülkeleri üzerinden Batı piyasalarına açılmayı hedefleyen bazı projelerin, günümüzde Türk boğazlarını devre dışı bırakan seçenekler olarak da ön plana çıktıkları görülmektedir. Söz konusu projeler üzerindeki çalışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Bir enerji köprüsü durumunda olan Türkiye, coğrafi konumundan istifade ederek Balkan ülkeleri üzerinden Avrupa'nın içine doğru uzanan değişik enerji projelerini geliştirmeli ve bu konuda aktif rol oynamalıdır. Bu, Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerin daha da geliştirilmesine katkıda bulunacaktır. Türk dış politikasının değişmeyen özelliklerinden biri Batı'ya yönelik olması olduğu ve bu yolun Balkanlar üzerinden geçtiği unutulmamalıdır.

EK: Balkan Ülkelerinin Temel Enerji Göstergeleri

Tablo 1: Batı Balkan Ülkelerinin Enerji Arzı Göstergeleri

Ülke	İspatlanmış Ham Petrol Rezervleri (Milyon Varil) 2001	Doğalgaz Rezervleri (Milyar Fut ³) * 2001	Kömür Rezervleri (MilyonTon) 2001 **	Petrol Üretimi (Günde Bin Varil) 2001	Doğalgaz Üretimi (Milyar Fut ³) * 2000	Kömür Üretimi (Milyon Ton) 2000 **	Elektrik Üretme Kapasitesi (Gigawatt)	Ham Petrolü Rafine Etme Kapasitesi 2000 (Günde Bin Varil) 2001
Arnavutluk	165	100	minimal	7	0,7	0,05	1,68	26
Bosna-Hersek	minimal	minimal	minimal	minimal	minimal	1,8	3,94	0
Hırvatistan	92,2	1.257	43	27,2	58,6	0,02	3,82	253
Makedonya	minimal	minimal	N.A.	minimal	minimal	7,8	1,44	51
Slovenya	minimal	minimal	303	minimal	minimal	4,9	2,64	14
Sırbistan ve Karadağ	77,5	1.700	17.919	19,2	19,2	37,8	10,83	158
Toplam	334,7	3.037	18.265	53,3	78,5	52,37	24,35	502

* 1 fut = 30,4 cm.

** Rakamlar 'short ton' olarak verilmiştir. 1 short ton = 907.180 kg.

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, *Balkans Region Country Analysis Brief*, Ekim 2002.

Tablo 2: Batı Balkan Ülkelerinde Enerji Tüketimi (2000)

Ülke	Petrol (%)	Doğalgaz (%)	Kömür (%)	Nükleer (%)	Hidroelektrik (%)	Diğer (%)	Net Elektrik Enerjisi İthalatı (%)
Arnavutluk	25	0,9	0	0	62,5	0	11,6
Bosna-Hersek	44,4	11,1	11,1	0	22,2	0	11,2
Hrvatistan	46,3	24,4	7,3	0	14,6	0	7,4
Makedonya	30,8	2,7	53,8	0	7,7	0	5
Slovenya	39,3	14,3	21,4	17,9	14,3	0,1	-7,3
Sırbistan ve Karadağ	20,3	3,4	52,5	0	23,7	0	0,1

Not: Yuvarlak hesaplar yüzünden satırların toplamı yüzde 100'e eşit olmayabilir.

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, *Balkans Region Country Analysis Brief*, Ekim 2002.

Tablo 3: Bulgaristan ve Romanya'nın Enerji Arzı Göstergeleri

Ülke	İspatlanmış Ham Petrol Rezervleri (Milyon Varil) 2001	Doğalgaz Rezervleri (Milyar Fut ³) * 2001	Kömür Rezervleri (MilyonTon) 2001**	Petrol Üretimi (Günde Bin Varil) 2001	Doğalgaz Üretimi (Milyar Fut ³) * 2000	Kömür Üretimi (Milyon Ton) 2000**	Elektrik Üretim Kapasitesi (Gigawatt)	Ham Petrolü Rafine Etme Kapasitesi 2000 (Günde Bin Varil) 2001
Bulgaristan	15	210	2.988	1	2,1	29,8	12,1	115
Romanya	955,6	3.560	1.606	124,5	501,5	32,2	22,2	504
Toplam	970,6	3.770	4.594	125,5	503,6	62,0	34,3	619

* 1 fut = 30,4 cm.

** Rakamlar 'short ton' olarak verilmiştir. 1 short ton = 907.180 kg.

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, *Southeastern Europe Regional Country Analysis Brief*, Aralık 2002.

Tablo 4: Bulgaristan ve Romanya'da Enerji Tüketimi (2000)

Ülke	Petrol (%)	Doğalgaz (%)	Kömür (%)	Nükleer (%)	Hidroelektrik (%)	Diğer (%)	Net Elektrik Enerjisi İthalatı (%)
Bulgaristan	20,2	20,2	57,2	16	3,2	0,4	-4,4
Romanya	25,8	39,0	19,5	3,8	11,9	0	-4,1

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, *Southeastern Europe Regional Country Analysis Brief*, Aralık 2002.